

NOTE ASUPRA ELITEI POLITICE ROMÂNEȘTI ÎN BUCOVINA HABSBURGICĂ

Mihai-Ștefan Ceaușu

În peisajul istoriografic postdecembrist, problematica istoriei elitelor apare drept o temă de reflexie istorică ce tinde să iasă, tot mai mult, din conul de umbră impus vreme de decenii de ideologia comunistă. În cadrul acestei generoase teme se înscrie și studiul nostru, ce își propune să analizeze succint cazul Bucovinei. Fără a încerca un eseu teoretic sau sociologic asupra elitei politice, vom urmări, în cazul dat, câteva chestiuni pivoare la originile sociale ale elitei bucovinene și la modul în care elita românească a avut acces la puterea politică, în condițiile unei stăpîniri străine și cum acest fapt a influențat raportul dintre elită și identitatea națională.

În momentul anexării părții de nord-vest a Moldovei, cu numele de Bucovina, de Imperiul habsburgic, la începutul ultimului sfert de veac XVIII, autoritățile imperiale constatau că în noua provincie există o stare nobiliară, boierimea, destul de numeroasă, ce deținea un preponderent rol economico-social și politic, în calitate de principal proprietar funciar, într-o zonă cu o economie preponderent agrară, cum era noua achiziție teritorială habsburgică¹. Boierimea alcătuia elita politică tradițională, din rîndurile ei recrutîndu-se cei ce alcătuiau aparatul politico-administrativ și juridic al statului moldovean. Această boierime era divizată, în linii mari, într-o boierime mare, care, în viziunea teoriei lui Pareto, alcătuia "elita guvernamentală", fiind un factor decizional important în opera de guvernare și o boierime mică, ce alcătuia "elita nonguvernamentală" și care îndeplinea doar ocazionale roluri de execuție.

Chiar de la începutul stăpînirii habsburgice, starea nobiliară din Bucovina și-a exprimat dorința de a participa la actul de guvernare a provinciei. Această dorință răzbate din propunerea făcută de primul guvernator militar al provinciei, generalul Gabriel baron von Spleny, ca din consiliul militar ce urma să administreze noua achiziție habsburgică să facă parte și doi boieri locali². Însă încercarea elitei politice românești, de a se implica la nivel decizional provincial, ca factor de putere, a fost sortită eșecului, dat fiind faptul ca autoritățile centrale din Viena au respins propunerile făcute de Spleny la sfîrșitul anului 1774.

Respingerea propunerilor de organizare și administrare a noului teritoriu, prin care starea nobiliară autohtonă românească, ar fi urmat să participe la actul decizional alături de militari și hotărîrea de menținere temporară a acesteia, doar în

acele funcții executive conforme cu moștenirea administrativă moldovenească, s-a datorat unei multitudini de factori. Între aceștia, doi se detașează ca avînd rolul cel mai important. Mai întîi, politica iosefinistă promovată de Curtea din Viena, în frunte cu viitorul împărat Iosif al II-lea, iar apoi situația politică internațională tensionată, din centrul și sud-estul Europei, care punea sub semnul incertitudinii noua achiziție teritorială a Casei de Habsburg. Iosefinismul respingea, din capul locului, participarea la actul de guvernare a elitei tradiționale românești, atît datorită neîncrederii în loialitatea ei, cît, mai ales, din teama că aceasta, mînată de interese proprii, de grup, ar fi putut frîna sau chiar împiedica aplicarea în Bucovina a unor reforme structurale, pe care coregentul Iosif II intenționa să le aplice în viitor. Aceasta, deoarece Bucovina intrase în componența Imperiului habsburgic, într-un moment în care acesta se afla în plin proces de restructurare și modernizare a structurilor societății și a statului. Dacă la toate acestea mai adăugăm și nivelul scăzut al cunoștințelor, dobîndite prin educație și instrucție, precum și necunoașterea limbii germane de majoritatea stării nobiliare bucovinene, putem percepe mai ușor de ce elita tradițională românească nu a fost folosită decît sporadic în instituțiile politico-administrative executive ale provinciei și de ce aproape toți vechii dregători moldoveni au fost înlocuiți, treptat, cu ofițeri de carieră și funcționari calificați, proveniți din interiorul monarhiei³.

Cu tot acest refuz, starea nobiliară din Bucovina nu va renunța la ideea participării la actul politic decizional de conducere, reafirmînd dispoziția sa în acest sens, în mod tranșant sau voalat, în funcție de împrejurări, de fiecare dată cînd va avea prilejul. Depunerea jurămîntului de credință față de Casa de Austria de stările privilegiate, cler și popor, în octombrie 1777, a constituit un astfel de prilej. Cu această ocazie starea nobiliară mijlocie își reafirma, printr-un promemoriu semnat de mazilii Simion Tăutul, Alexandru Ișchi, Dumitraș Goian, Nicolae Gligorcea ș.a. și adresat generalului comandant al Bucovinei, baronul von Spieny, dorința de a fi folosită în treburile politico-administrative ale provinciei, în conformitate cu privilegiile deținute și reconfirmate acum de Viena⁴.

Momentul depunerii jurămîntului a constituit pentru elita politică tradițională românească, din Bucovina, o fază de ruptură, prin diminuarea rolului marii boierimi în structura sa. Acum cea mai mare parte a boierilor ce aveau moșii în noua provincie imperială, dar locuiau în Moldova, vor refuza să depună jurămîntul și nu se vor mai întoarce niciodată aici. Din rîndul boierimii vor rămîne doar reprezentanți din familiile Balș, Calmușchi, Cîrstea, Codrescu, Costin, Flondor, Gafenco, Giurgiuman, Herescu, Imbault, Logotheti, Mitescu, Nagni, și Turcu. Acestora li se adăugau 92 de familii de mazili, 109 de ruțași și 142 de șleahțici⁵. În aceste condiții nobilimea mijlocie, respectiv mazilii, tinde să își asume rolul de lider de grup, fapt contestat atît de reprezentanții boierimii, cît și de autoritățile habsburgice.

Dorința de a participa la actul de guvernare a provinciei, exprimată tot mai deschis, mai ales de mazilii din fostul ținut Cernăuți, în frunte cu fostul staroste Leon Imbault și cu mazilii Gafenco, Giurgiuvan și Flondor, care se autoidentifica în postura de reprezentanți ai națiunii române, a dus în cele din urmă la un conflict deschis între mazili și noul general comandant al Bucovinei, Karl baron von Enzenberg. Curtea din Viena s-a arătat iritată de insistențele mazililor, refuzându-le rolul ce doreau să-l joace în plan politic, deoarece cererile acestora veneau în contradicție cu principiile iosefinismului, de restrângere a prerogativelor feudale ale nobilimii, în folosul intereselor generale ale statului. Pentru a curma agitațiile și frământările din rîndul stării nobiliare bucovinene, ce tindeau să antreneze și masele, autoritățile centrale habsburgice au ordonat măsuri aspre, punitive, la adresa mazililor⁶.

Oarecum în paralel cu acțiunea mazililor, la începutul anilor optzeci ai secolului XVIII, are loc intrarea în viața politică a Bucovinei a boierului Vasile Balș. Reprezentant de frunte a elitei politice românești din noua provincie imperială, acesta a marcat cu personalitatea sa, vreme de câteva decenii, multe momente importante ale timpului. După cum remarcăm și cu alte prilejuri⁷, Vasile Balș provenea din rîndul uneia din cele mai importante familii de mari boieri moldoveni, ai cărei membrii rezidau în număr restrîns în Bucovina, doar doi, restul fiind stabiliți în Moldova. Gradul înalt de cunoștințe acumulate prin educație și instrucție, desăvîrșit prin studiile universitare făcute la Viena, atașamentul său față de noile idei ale iluminismului și iosefinismului, relațiile dobîndite în sferile politice înalte din capitala imperiului, toate la un loc l-au recomandat să ocupe locul de lider al elitei politice românești bucovinene, postură recunoscută într-o anumită formă și de autoritățile habsburgice. Ca urmare, în toamna anului 1780, cînd se părea că însăși existența Bucovinei ca provincie era amenințată, se produce o unificare consensuală conjuncturală a elitei. Astfel se ajunge la alegerea lui Balș ca deputat al tuturor stărilor provinciale, menit să le pledeze cauza pe lîngă autoritățile din Viena. Rezultatul acțiunilor sale va fi păstrarea individualității politice a provinciei, pentru un număr de ani, precum și preluarea, de factorii politici decizionali din capitala imperiului, a unora din propunerile elitei politice românești, în opera iosefină de reformare a structurilor statului și a societății în Bucovina. Curtea din Viena, recunoscînd cunoștințele și rolul jucat de Balș în cadrul elitei bucovinene, va hotărî folosirea sa în cadrul Administrației militare a Bucovinei, apoi în cadrul unor instituții centrale veneze precum Consiliul Aulic de Război și Cancelaria Aulică Boemiano-Austriacă⁸.

La cinci ani după hotărîrea de desființare autonomiei provinciale și de includere a Bucovinei ca un simplu ținut administrativ, în cadrul provinciei Galiția, în anul 1791, boierul Vasile Balș, devenit între timp baron al statelor austriace, a fost numit de împăratul Leopold al II-lea în cea mai înaltă funcție politică din Bucovina aceluși timp, aceea de căpitan al districtului. Felul său autoritar de a

conduce, ce imita stilul fostului împărat Iosif al II-lea, lipsa de receptivitate față de anumite pretenții ale stării nobiliare, l-au pus în conflict cu elita politică tradițională. Starea aceasta de dezbinare și conflict din sânul elitei bucovinene, concretizată mai ales prin numeroase reclamații făcute împotriva sa, a dus în cele din urmă la pensionarea sa în anul 1805⁹.

Prin punerea în retragere a baronului Balș, elita românească a pierdut postul cel mai înalt în ierarhia politico-administrativă pe care îl avea regimul în Bucovina, funcția de căpitan de district fiind ocupată de persoane provenite din interiorul monarhiei. Elita românească a fost folosită în aparatul de stat, în mod limitat, doar pe măsura dobândirii cunoștințelor necesare, prin o formă instituită de învățământ. Abia târziu, în anul 1841, funcția de căpitan al Bucovinei a fost ocupată de un reprezentant al elitei politice tradiționale românești, prin Gheorghe von Isăcescu, care a deținut-o pînă în anul 1849¹⁰.

Deși după promulgarea patentei imperiale din 1787, ce stabilea condițiile de echivalare a titlurilor de noblețe, cu cele din imperiu, pentru starea nobiliară bucovineană, aceasta obținea dreptul de a participa, cu drept de vot, la lucrările adunării stărilor privilegiate galițiene din Lemberg, totuși reprezentanții săi, simțindu-se înstrăinați, printr-o întreagă evoluție istorică diferită, de cei din Galiția, au refuzat în repetate rînduri să participe la lucrările dietei galițiene¹¹. Ca urmare, în timp, în rîndul stării nobiliare bucovinene, din rîndul căreia se vor recruta principalii reprezentanți ai elitei politice românești de la jumătatea secolului XIX, se înrădăcinează, tot mai profund, ideea necesității obținerii autonomiei, prin desprinderea de Galiția, ca și a unei diete proprii.

La jumătatea secolului al XIX-lea, în pofida eforturilor făcute, încă din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, de a determina o mai accentuată dinamică a dezvoltării comerciale, industriale și urbane, Bucovina continua să aibă o economie bazată în cea mai mare parte pe agricultură. În cadrul acesteia, marea proprietate funciară nobiliară continua să dețină un loc foarte important. De aici și dorința nobilimii de a avea și un rol politic în viața provinciei, pe măsura statutului său economic și social.

În aceste condiții reprezentanții stării nobiliare se vor implica, alături de cei ai unei burghezii aflate la începuturi, în fruntea tuturor acțiunilor politice ale națiunii române din anul 1848, care, în final, vor duce la obținerea autonomiei Bucovinei. Acest moment corespunde unei etape conjuncturale, de unificare ideologică a elitei, în sensul accepțiunii teoretice date de M. Burton¹², realizîndu-se un consens axiologic uniform, în sensul că elitele nu au dat expresie publică a nici unui dezacord politic profund, ci din contra, ele și-au conformat declarațiile cu un ideal național unic și explicit, stabilit "oficial" de cei aflați în fruntea mișcării naționale dominante. Liderul elitei politice românești din Bucovina, ce a condus mișcarea autonomistă, a fost Eudoxius von Hurmuzaki. În toate acțiunile sale el va fi secondat de frații săi Alexandru și Gheorghe, fondatorii primei gazete românești pentru politică, religie

și literatură, intitulată sugestiv "Bucovina"¹³. Alături de familia Hurmuzaki, în mișcarea autonomistă au militat și alți numeroși reprezentanți de origine nobilă, din familiile Goian, Miculi, Mustața, Petrino, Vasילו, Zotta etc.

Petițiile și memoriile redactate și argumentate temeinic de Eudoxiu von Hurmuzaki, cereau în numele tuturor stărilor, naționalităților și confesiunilor existente în provincie, separarea politico-administrativă a Bucovinei de Galiția, constituirea sa într-o provincie imperială autonomă și dotarea sa cu organisme politice proprii, menite să permită conservarea și emanciparea națiunii române dar și a celorlalte naționalități din provincie. În cele din urmă, Curtea din Viena va lua în considerare doleanțele elitei politice bucovinene. Ca urmare, Constituția Austriei promulgată la 4 martie 1849, hotărâse despărțirea politico-administrativă a Bucovinei de Galiția, declarând-o provincie ereditară a coroanei imperiale, cu titlul de ducat¹⁴.

Elita politică românească, în frunte cu frații Hurmuzaki, s-a implicat activ în alcătuirea și dezbaterea "Proiectului de Constituție provincială pentru ducatul Bucovinei", ce prevedea instituirea ca organisme de conducere a unei diete provinciale, alese pe baze cenșitare și a unui Comitet al Țării. Reintroducerea în anul 1851, datorită conjuncturilor interne și internaționale, a absolutismului în Monarhia de Habsburg, a stopat toate aceste dezbateri politice, amânând pentru aproape un deceniu organizarea politică ca provincie autonomă a Bucovinei. În tot acest interval de timp, conducerea provinciei a fost încredințată unor guvernatori numiți de autoritățile centrale din Viena, din rândul unor politicieni, proveniți din cadrul nobilimii din vestul imperiului, precum baronii Eduard Bach, Adalbert Henniger sau contele Karl Rothkirsch-Panthen¹⁵.

Dacă sub imperativul momentului elita politică bucovineană a fost nevoită să cedeze temporar, ea va reveni în forță în anul 1860, când s-a pus problema desființării autonomiei provinciale a Bucovinei și a alipirii sale la Galiția. Revenit în fruntea mișcării autonomiste, Eudoxiu von Hurmuzaki a întocmit și înaintat Curții din Viena, în decembrie 1860, un amplu memoriu în favoarea restaurării și a menținerii autonomiei provinciale¹⁶. Dovadă a unei unificări consensuale a elitei, petiția era semnată de 250 de reprezentanți din toate straturile sociale, naționalitățile și confesiunile din Bucovina. Cererea bucovinenilor a găsit, în cele din urmă, audiența necesară și prin noua Constituție a Monarhiei de Habsburg, din 26 februarie 1861, se reiterau prevederile privitoare la despărțirea de Galiția, la constituirea unei provincii autonome cu reprezentanți aleși, prin vot cenșitar, în Dieta locală și în cea centrală¹⁷.

Prevederile legii electorale stabileau că Dieta Bucovinei urma să fie alcătuită din 30 de deputați. Din aceștia, 29 urmau a fi aleși în cadrul celor patru colegii electorale, în care era împărțită Bucovina, iar unul era numit de împărat ca "virilist", în persoana episcopului ortodox al provinciei¹⁸. În urma alegerilor pentru Dieta provincială, elita politică românească a ajuns să dețină majoritatea locurilor de deputați. Unificarea consensuală existentă la nivelul elitei românești, va fi un factor

ce îi va permite să domine, timp de cîteva decenii, mai ales prin reprezentanți proveniți, în principal, din rîndul nobilității, dar și al burgheziei, viața politică a provinciei, asigurînd românilor hegemonia politică în provincie pînă la modificarea legii electorale din anul 1904, cînd românii aveau să piardă în fața majorității celorlalte naționalități reunite¹⁹.

În fruntea Dietei, ca președinte, se afla "căpitanul țării", ales din rîndul elitei românești, în timp ce reprezentantul guvernului central din Viena, în Bucovina, era guvernatorul provinciei, numit și "președintele țării", care a fost numit mereu de Viena din rîndul nobilimii vestice. După un scurt mandat al episcopului ortodox Eugenie Hacman, în funcția de "căpitan al țării" a fost ales, începînd cu anul 1863, Eudoxiu von Hurmuzaki, care va deține această funcție pînă la moartea sa, în anul 1874²⁰.

În plan politic, Eudoxiu von Hurmuzaki a fost reprezentantul Partidului Centralist German din Austria, în timp ce frații săi Gheorghe și Alexandru, ca și baronul Alexandru von Petrino, erau reprezentanții Partidului Federalist, care urmărea o politică autonomistă cît mai largă. Unul din adversarii săi politici, Alexandru von Petrino, va fi primul reprezentant al elitei politice bucovinene, ce va ajunge în unul din cele mai înalte posturi din ierarhia statului habsburgic, deținînd în cabinetul Potocki, funcția de ministru al agriculturii, între anii 1870-1871²¹.

După moartea baronului Eudoxiu von Hurmuzaki, în funcția de căpitan al țării a fost ales din nou un reprezentant al stării nobiliare românești din Bucovina, în persoana baronului Alexandru von Vasilco, fost deputat al provinciei în Parlamentul din Viena. Baronul Vasilco a deținut această funcție, cu unele intermitențe, pînă în anul 1892, cînd lucrurile se vor schimba în sensul instalării la putere a unor reprezentanți ai burgheziei.

Ritmul alert de dezvoltare în sens burghez a societății din Bucovina, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a produs importante transformări în domeniul economic, social și cultural, întărind mereu burghezia provincială. În cadrul acesteia, intelectualitatea sau așa numita "inteligentie", provenită din lumea urbană și tot mai mult din cea rurală, s-a constituit într-un factor important, ce i-a dat forță și dinamism. Toate schimbările produse la nivelul societății, impuneau și schimbarea raporturilor de forțe, atît în plan politic provincial, cît și la nivelul elitei politice. Ca atare, față de puternica pătrundere a burgheziei în viața politică provincială, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, starea nobiliară a fost nevoită să cedeze monopolul politic exercitat de ea pînă atunci, în favoarea burgheziei, care preia funcția de căpitan al țării prin Ioan Lupu²².

Ascensiunea elementelor burgheze spre vîrfurile puterii politice a produs numeroase dezbinări, convulsii și contestări la nivelul elitei politice românești, la sfîrșitul secolului XIX și în primele două ale celui următor. Cu toate că facțiunea "conservatoare" se va opune constant și public, facțiunii "tinerilor" din elita politică

românească, asupra unor probleme ideologice și de politică concretă, totuși facțiunile elitei au împărțășit, într-un anumit fel, un consens de bază asupra regulilor jocului și a valorii instituțiilor existente. Remarcăm totuși faptul că, în preajma izbucnirii primei mari conflagrații mondiale, din rîndul elitei intelectuale s-a evidențiat un grup de "tineri", în frunte cu Ion Nistor, care îmbrățișînd ideile noi, ale iredentismului românesc, va contesta foarte puternic atît elita existentă, cît și instituțiile ordinii de stat instituite, căutînd să-și impună ideile politice privitoare la necesitatea înlăturării regimului habsburgic din Bucovina și la includerea acestei provincii în cadrele statului național român, atît pe durata războiului, cît mai ales la sfîrșitul său²³.

Aceste coordonate de evoluție a elitei politice românești din Bucovina vor fi valabile, în linii generale, pînă la destrămarea Monarhiei de Habsburg.

- 1 Mihai-Ștefan Ceaușu, *Mutații etnico-sociale în structura nobilității din Bucovina (sfîrșitul sec.XVIII - începutul sec. XIX)*, în "Arhiva Genealogică", III (VIII), 1995, Iași, p.171.
- 2 Rudolf Wagner, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler*, Augsburg, 1991, p.366-367.
- 3 Mihai Ștefan Ceaușu, *Instituirea administrației habsburgice în Bucovina*, în "Suceava. Anuarul Muzeului Bucovinei", XXX, 1993, p.133-134.
- 4 Johann Polek, *Die Huldigung der Bucovina am 12. Oktober 1777*, în "Jahrbuch der Bukowiner Landes Museums", X, 1902, Czernowitz, p.22-23.
- 5 *Ibidem*, p.21-23.
- 6 Kriegsarchiv Wien, Hofkriegsrat, Protokoll 1780, Pg.843.
- 7 Mihai Ștefan Ceaușu, *Vasile Balș, un iosefinist bucovinean*, în vol. *D.Prodan. Puterea modelului*, Cluj-Napoca, 1995, p.132 și urm.; idem, *Noi informații genealogice privitoare la șambelanul Vasile Balș și familia sa*, în "Arhiva Genealogică", II (VII), 1995, 1-2, Iași, p.47.
- 8 *Ibidem*.
- 9 Mihai Ștefan Ceaușu, *Vasile Balș...*, p.140-141.
- 10 V. Miron, M. Șt. Ceaușu, G. Irimescu, S. Irimescu, *Din tezaurul documentarsucevean. Catalog de documente. 1393-1849*, București, 1983, p.632-634.
- 11 Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Humanitas, București, 1991, p.89 și urm.
- 12 Michael Burton, Richard Gunther, John Higley, *Transformarea elitelor și regimurile democratice*, în "Polis. Revistă de Științe Politice", 4/1995, p.62.
- 13 Teodor Bălan, *Frații Gheorghe și Alexandru Hurmuzaki și ziarul "Bucovina"*, Cernăuți, 1924; Petru Russîndilar, *Hurmuzachești în viața culturală și politică a Bucovinei*, Iași, 1995, passim.
- 14 Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, București, 1993, p.375 și urm.
- 15 Ion Nistor, *op. cit.*, p.107.
- 16 Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p.427-429.
- 17 *Ibidem*.
- 18 *Ibidem*, p.431 și urm.
- 19 Ion Nistor, *op. cit.*, p.111-112, 322.
- 20 Teodor Bălan, *Eudoxiu Hurmuzaki*, Cernăuți, 1924, p.7 și urm.
- 21 Constant Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, vol.22, Wien, 1870, p.120-123.
- 22 Ion Nistor, *op. cit.*, p.358 și urm.
- 23 Mihai-Ștefan Ceaușu, *Ion Nistor luptătorul pentru unirea Bucovinei cu România*, în vol. *Ion Nistor (1876-1962)*, Iași, 1993, p.111-122.